

Appearance of Alawi Shia in Yazdi elegies: Analyzing the content of mourning ceremonies of Yazd mourners' assemblies

Younes Nourbakhsh, Associate Professor of Sociology, University of Tehran (corresponding author),
Email: ynourbakhsh@ut.ac.ir

Alireza Eskandarinezhad, Ph.D. Candidate in Cultural Sociology, Sociology Department, University of Tehran, Email: a.eskandarinezhad@ut.ac.ir

Abstract

The discussion of Shia sociology has been taking shape in Iran for almost two decades. However, relatively little theoretical and empirical reflection has been done on the subject of mourning ceremonies during the month of Muharram. The present study attempts to address an area of mourning ceremonies during Muharram from the perspective of the sociology of religion, and specifically Shia sociology, which despite its depth and breadth has not been addressed so far. Muharram mourning ceremonies in the city of Yazd are the subject of this article. Using the theory of Ali Shariati's Shia, the texts of Yazdi elegies performed during the decade of 1390 were analyzed and interpreted. The four themes of "commemoration of the values of the Ashura uprising," "criticism of Shia actions," "criticism of the link between religion and government in oppression," and "criticism of oppressive government" were among the themes extracted from Yazdi elegies under the idea of Alawi Shia. It seems that the style and content of elegy recitation in Yazd have a significant difference with the popular style (or pop elegy).

Keywords

Shia sociology, Ashura mourning, Yazdi elegies, Shariati, Alawi Shia.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمود تشیع علوی در نوحه‌های یزدی؛ تحلیل محتوای نوحه‌های هیئت‌های عزاداری شهر یزد

یونس نوربخش^۱، علیرضا اسکندری‌نژاد^۲

چکیده

تقریباً دو دهه است که بحث جامعه‌شناسی تشیع در ایران شکل گرفته است. با وجود این، تأملات نظری و تجربی نسبتاً اندکی درباره موضوع عزاداری‌ها ماه محرم صورت گرفته است. پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا از منظر جامعه‌شناسی دین و مشخصاً جامعه‌شناسی تشیع به حوزه‌ای از عزاداری‌ها ماه محرم بپردازد که علی‌رغم عمق و گستره بسیاری که دارد تاکنون به آن پرداخته نشده است. عزاداری‌های ماه محرم در شهر یزد موضوعی است که در این مقاله به آن پرداخته خواهد شد. با استفاده از نظریه تشیع علی شریعتی، متن نوحه‌های یزدی که طی دهه ۱۳۹۰ اجرا شده‌اند، بررسی و تفسیر شد. چهار مقوله «تذکار ارزش‌های قیام عاشورا»، «نقد کنش‌های شیعیان»، «نقد پیوند دین و حکومت در ستمگری» و «نقد حکومت ستمگر» از جمله مقوله‌های بودند که ذیل ایده تشیع علوی در نوحه‌های یزدی استخراج شدند. به نظر می‌رسد که سبک و محتوای نوحه‌خوانی در یزد تفاوت معناداری با سبک رایج (یا نوحه پاپ) دارد.

واژگان کلیدی

جامعه‌شناسی تشیع، عزاداری عاشورا، نوحه‌های یزدی، شریعتی، تشیع علوی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

بنا به اعتقاد بسیاری از جامعه‌شناسان دین، مناسک جمعی یکی از مهم‌ترین جلوه‌های بروز و ظهور هر دین و مذهبی است. در اسلام و تشیع، مناسک جمعی خاصی از قبیل نماز، زیارت، حج و عزاداری وجود دارند. یکی از این مناسک جمعی که در بین شیعیان، خصوصاً ایرانی‌ها، جریان پرتلاطمی طی ۱۵ قرن اخیر داشته، عزاداری ماه محرم است. مناسکی که هرساله از ابتدای ماه محرم آغاز و در پایان دهه اول آن، تاسوعا و عاشورا، به اوج خود می‌رسد. طی دو دهه اخیر برخی از صاحب‌نظران علوم اجتماعی در عرصه دین توجه ویژه‌ای را نسبت به این عزاداری‌ها روانه داشته‌اند. یکی از مهم‌ترین وجوه این مناسک از منظر جامعه‌شناختی، نقشی است که در برساختن فرهنگ عمومی و ذهنیت معتقدان بازی می‌کنند. برخی از صاحب‌نظران این حوزه از مفهوم «گفتمان کربلا» (رحمانی، ۱۳۹۵) برای تشریح این موقعیت استفاده کرده‌اند. در واقع، بیان مفاهیمی از این دست نشان می‌دهد که عزاداری محرم تا چه حد در کنش‌های مردم ایران اثرگذار است. به هر ترتیب، نقشی که این مراسم عظیم در حیات جامعه ایرانی دارد بی‌مثال است. یکی از وجوه و ابعاد مهم این عزاداری‌ها، نوحه‌هایی است که در مراسم عزاداری خوانده می‌شود. نوحه‌خوانی در کنار سایر اشکال عزاداری در جامعه امروز ایرانی جهت انجام این مناسک انجام می‌شود. بررسی جامعه‌شناختی نوحه‌ها می‌تواند به تبیین علمی این مناسک کمک بسیار زیادی کند. در پژوهش حاضر، نوحه‌های شهر یزد برای تحلیل و تفسیر انتخاب شده‌اند. شهر یزد که بنا به اعتقاد بسیاری از کارشناسان مذهبی، «حسینیة ایران» خوانده می‌شود، شکل پرشور و حرارتی از مناسک مرتبط با محرم را به نمایش می‌گذارد. بسیاری این شکل را همان شکل سنتی و کلاسیک عزاداری محرم می‌دانند (حسام‌مظاهری، ۱۴۰۱). به نظر می‌رسد که مناسک عزاداری محرم در شهر یزد، برخلاف بسیاری از شهرهای ایران هنوز خصلت «پاپ» (طالب‌پور، ۱۳۹۴) یا «سبک جدید» (فیاض و رحمانی، ۱۳۸۵) پیدا نکرده است. برخی از کارشناسان موسیقی یا ادبی نیز به مباحث زیبایی‌شناختی نوحه‌ها و عزاداری‌های یزدی در قیاس با سایر عزاداری‌ها پرداخته‌اند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹).

با همه اوصافی که طرح شد، جامعه‌شناسی که در پی تبیین یا تفسیر مناسک عزاداری محرم باشد احتمالاً می‌تواند مناسک شهر یزد را بنا به ویژگی‌هایی که دارد به‌عنوان ابژه پژوهش خود انتخاب کند. پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا از منظر ادبیات

نظری موجود در حوزه مناسک شیعی، خصوصاً صورت‌بندی مفهومی تشیع علوی و تشیع صفوی، به متن نوحه‌های عزاداری در شهر یزد بپردازد. یکی از مشکلات رایج در بررسی مؤلفه‌های فرهنگی ایران، استفاده از چارچوب‌های نظری و مفهومی غیربومی است که موجب کژفهمی بسیاری می‌شود. از این منظر، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از جامعه‌شناسی بومی تلاش می‌کند تا از طریق بحث و بررسی نظریات نظریه‌پردازان ایرانی به بحث مناسک عزاداری محرم بپردازد. پرسش اساسی این پژوهش آن است که آیا می‌توان در متن نوحه‌های یزدی، با بهره‌گیری از دستگاه تحلیلی و نظری شریعتی، مفاهیم مرتبط با تشیع علوی را سراغ‌گرفت یا خیر؟

ابتدا مطالعات تجربی صورت‌گرفته در حوزه مناسک عزاداری محرم را بررسی خواهیم کرد. نکته حائز اهمیت آن است که در این حوزه پژوهشی بسیاری از آثار خواهرانخواه به حوزه الهیات، فلسفه دین، دین‌شناسی، شیعه‌شناسی و مجموعه علوم و معرفت مرتبط با هستی‌شناسی شیعه مرتبط می‌شوند. در بررسی ادبیات این حوزه تلاش خواهیم کرد تا آثار پژوهشی تجربی و علمی را مطمح نظر قرار دهیم. در ادامه این بحث، ادبیات نظری کار با تأکید بر واکاوی مفهوم تشیع علوی و تشیع صفوی طرح خواهد شد. در این قسمت ضمن مواجهه انتقادی با این پارادایم فکری، مؤلفه‌های اساسی کارآمد برای پژوهش حاضر استخراج خواهند شد.

پیشینه پژوهشی

در این قسمت، نخست پیشینه پژوهشی این حوزه مطالعاتی بررسی خواهد شد و پس از ارائه گزارشی انتقادی از ادبیات تجربی، ادبیات نظری پژوهش طرح می‌شود.

حسام‌مظاهری (۱۳۸۵) در پژوهشی اسنادی و تاریخی به بررسی عزاداری‌های ماه محرم پرداخته است و این عزاداری‌ها را ذیل یک مفهوم به نام «رسانه شیعه» صورت‌بندی کرده است. در واقع، مقصود از رسانه شیعه این است که عزاداری‌های مرتبط با وقایع کربلا از زمان امامان شیعه یک اقدام تبلیغی-سیاسی بوده و طی دوره‌های مختلف تاریخی تا حدی این خصلت خود را حفظ کرده است. مراسم‌های عزاداری محرم از زمان آل‌بویه که یک حکومت شیعه بودند در ایران رسمیت پیدا کرد. در دوران سلجوقیان، به‌علت تعصب حاکمان سلجوقی به اسلام سنی، عزاداری‌ها مخفیانه انجام می‌شد. در دوره مغولان و تیموریان، شیعیان آزادی عمل بیشتری پیدا کردند و همین موضوع نیز باعث شد تا اولین مراسم‌های موسوم به «روضه» در این

دوران شکل بگیرد. دوره صفویه نیز با رشد و گسترش هرچه بیشتر تشیع در ایران و رسمی شدن آن به عنوان مذهب ایران همراه بود و همین موضوع نیز در خصوص عزاداری‌های ماه محرم نیز صدق می‌کند.

فیاض و رحمانی (۱۳۸۵) در یک پژوهش انسان‌شناختی به بررسی نسبت هیئت‌های عزاداری «جدید» و فرودستان شهری پرداخته‌اند. یکی از نوآوری‌های این کار پژوهشی آن است که گونه‌ای جدید از هیئت‌های عزاداری را صورت‌بندی می‌کند که پژوهشگران آن را هیئت‌های «سبک جدید» نامیده‌اند. در واقع، هیئت‌های سبک جدید برخلاف هیئت‌های سنتی که بیشتر با مخاطبان مذهبی سنتی ارتباط داشت، با جوانان، خصوصاً جوانان فرودست شهری، سروکار دارد. اغلب مداحان یا ذاکرانی که در این نوع هیئت‌ها فعالیت می‌کنند، با سبک جدید از نوحه‌خوانی به شهرت رسیده‌اند که می‌توان آن را نوحه‌های پاپ یا عامه‌پسند نامید که برخلاف نوحه‌های سنتی بر مفاهیم عامیانه تأکید دارد و در نسبت با نوحه‌های سنتی، در نوع موسیقی هنجارشکنانه است. در واقع، گفتمان کریلا که گفتمان خاص شیعه است در این سبک جدید عزاداری وجهی عرفانی و شورانگیز پیدا می‌کند و از قرائت رسمی دین نیز فاصله می‌گیرد و همین موضوع باعث محبوبیت آن میان جوانان شده است.

بهار (۱۳۸۶) در یک پژوهش مرتبط با مطالعات نسلی به بررسی ابژه‌های خاص مورد استفاده توسط هر نسل با تأکید بر عزاداری پرداخته است. در این پژوهش، سه نسل بر اساس مصرف ابژه‌های مذهبی و فرهنگی از هم متمایز شده‌اند؛ در واقع، نسل اول یک نسل سنتی و مذهبی در بحث عزاداری است، نسل دوم که به نسل جنگ نیز معروف است، بر تعابیر حماسی و سیاسی مراسم‌های عزاداری تکیه دارد و ابژه‌های مصرفی نیز حاکی از همین موضوع است و نهایتاً نسل سوم که نسل جدید نیز نامیده می‌شود بر مضامین حاوی مسائل زندگی روزمره و مرتبط با هویت نسل جوان استوار است.

طالب‌پور (۱۳۹۴) در یک پژوهش کمی به تحلیل محتوای ۲۰۰ نوحه فارسی و ترکی مرتبط با عزاداری محرم طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ پرداخته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، نوحه‌های مرتبط با هر دو زبان عاری از تقدس شده‌اند و عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، ریتم نوحه، آموزه‌های اخلاقی، آموزه‌های معرفتی همگی حاکی از تقدس‌زدایی از عزاداری هستند. این تقدس‌زدایی به مفهومی می‌انجامد که محقق آن را پاپ‌شدن نوحه خواننده است.

صادقی و همکاران (۱۳۹۹) در یک پژوهش مرتبط با ادبیات آئینی به زیبایی‌شناسی

آواز و دستگاه موسیقی و اشعار عاشورایی یزد پرداخته‌اند. از منظر این پژوهش، در اشعار عاشورایی یزدی ملودی‌ها یا جمله‌های موسیقی علاوه بر زیبایی بیانگر مضمون حادثه غم‌انگیز عاشورا نیز هستند. موسیقی و صوت در این نوحه‌ها با تکیه بر شعر و کلام انتخاب می‌شود. اصالت و شیوایی آهنگ و تازگی مضمون در اشعار نوحه‌های یزدی دربرگیرنده کیفیت حوادث کربلا و بازگوکننده نیازهای عاطفی، اخلاقی و فرهنگی مردم آن زمان است. در اجرای اشعار و نوحه‌های حسینی شهر یزد، دقت در ادای گوشه‌ها، حالت‌ها، توجه به ادای کلمات شهر، انتخاب دقیق، مناسب‌خوانی و الفت اشعار با ضرب‌های موسیقی از مهم‌ترین ویژگی‌هاست که غنای این نوحه‌ها را به همراه دارد و به گوش خواننده خوش می‌نشیند.

یک دسته از پژوهش‌های مهم مرتبط با عزاداری‌های ماه محرم، پژوهش‌هایی است که بر آئین عزاداری کشورهای دیگر اشاره دارند. هرچند در این پژوهش‌ها، موضوع نوحه‌خوانی کمتر مورد توجه قرار گرفته است اما می‌توان به برخی از آن‌ها اشاره کرد. پینالت^۱ (۱۹۹۹) در یک پژوهش اکتشافی به رسوخ آئین عزاداری ماه محرم در برخی از نقاط هند پرداخته است. در این پژوهش موضوع عزاداری و زنجیرزنی در هند و چالش‌های شیعیان در مواجهه با سایر مسلمانان و پیروان ادیان دیگر به بحث گذاشته شده است. نورتون^۲ (۲۰۰۵) به شیعیان لبنان و عزاداری‌های ماه محرم آن‌ها پرداخته است. در پژوهش وی نیز به آئین عزاداری ماه محرم از خلال زنجیرزنی، قمه‌زنی و برگزاری مجالس تعزیه پرداخته شده است. در کل، پژوهش‌هایی که موضوع عزاداری‌های ماه محرم را خارج از بستر ایران مطالعه کرده‌اند، کمتر به موضوع نوحه‌خوانی به‌عنوان یکی از عناصر اساسی عزاداری‌های ماه محرم پرداخته‌اند که موضوع پژوهش حاضر است.

حوزه پژوهشی مناسک محرم نسبتاً حوزه جدیدی است و عمده پژوهش‌های تجربی صورت گرفته در این حوزه به اواسط دهه ۸۰ باز می‌گردند. در این میان رشته‌های مختلفی در پژوهش این حوزه سهیم هستند؛ از جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی بگریز تا ادبیات. عمده موضوعاتی که طی این دو دهه اهمیت داشته است، آسیب‌شناسی سبک‌های جدید عزاداری، تاریخ عزاداری، غنای ادبی، اهمیت عزاداری در زندگی روزمره و تغییرات فرهنگی این حوزه بوده است. در برخی پژوهش‌ها، مطالعات موردی نظیر تجربه‌های شهرهای مختلف در برگزاری مراسم‌های عزاداری نیز بررسی شده است، مثلاً پورمحمدی

و همکاران (۱۳۹۴) آئین‌های عزاداری شهر تبریز را بررسی کرده‌اند، دویران (۱۳۹۹) نقش مراسم‌های عزاداری شهر زنجان در توسعه گردشگری مذهبی را مطالعه کرده است و خاتمی و همکاران (۱۴۰۰) مسیرهای عزاداری شهر اردبیل را موضوع پژوهش خود قرار داده‌اند. از یک منظر، پژوهش حاضر در پیوستگی با این دست از پژوهش‌ها قرار دارد چراکه تجربه خاص شهر یزد در برگزاری مناسک عزاداری محرم را بررسی می‌کند. از سویی دیگر، پژوهش حاضر دنباله آن دست از پژوهش‌های جامعه‌شناختی است که هدفشان مطالعه علمی مناسک عزاداری محرم در بسترهای متفاوت است. علاوه بر اینها، پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا پیوندی میان نظریات این حوزه، خصوصاً نظریه شریعتی، با واقعیت امروز مناسک شیعه برقرار کند.

چشم‌انداز نظری

مطابق نظر کرسول (۱۳۹۴)، در پژوهش‌های کیفی می‌توان از «لنز یا چشم‌انداز نظری» برای جهت‌دهی به مطالعه بهره برد. در واقع استفاده از چشم‌اندازهای نظری در پژوهش‌های کیفی به محقق کمک می‌کند تا نقشه ذهنی منسجم‌تری از رویه‌های علی به دست آورد. در اصل، چشم‌اندازهای نظری به محقق کمک می‌کنند تا از میان انبوه داده‌های به‌دست‌آمده، بتوانند به ارتباط منطقی دست یابد و داده‌ها را تفسیرپذیر سازد (Evans et al., 2011). در این معنا، «لنز نظری می‌تواند از چشم‌اندازهایی خاص تحصیل شود؛ چشم‌اندازهایی مانند عدالت اجتماعی، فمینیسم، نظریه انتقادی، مداخله مشارکتی، یا سایر چهارچوب‌های مفهومی که نیازها و مشارکت جمعیتی خاص را برمی‌انگیزد و اغلب باعث انجام مداخله می‌شود» (Creswell & Clarck, 2018).

به همین منظور، در پژوهش حاضر از «چشم‌انداز نظری» مشخصی به موضوع نوحه‌های یزیدی خواهیم پرداخت. در جامعه‌شناسی دین، یکی از وجوه بسیار مهمی که جامعه‌شناسان به آن می‌پردازند، مناسک است. جامعه‌شناسان تعاریف گوناگونی از مناسک ارائه کرده‌اند. مقصود ما از مناسک در این پژوهش عبارت است از: «رشته اعمال تکراری، رمزگذاری شده و اغلب تشریفاتی با بار نمادین قوی؛ اعمالی که مبتنی است بر باور به نیروی فعال قوایی برتر که انسان می‌کوشد برای دستیابی به هدف مورد نظر خویش با آن‌ها ارتباط برقرار کند» (ریویر، ۱۳۹۸: ۱۸۰). جامعه‌شناسان دین، کارکردهای گوناگونی را برای مناسک ذکر کرده‌اند؛ برخی بر کارکرد نظم‌آفرین مناسک تأکید کرده‌اند (فورشت و رپستاد، ۱۳۹۴)، برخی نیز بر کارکرد جان‌بخشی

و نوکنندگی مناسک تأکید داشته‌اند (ریویر، ۱۳۹۸). در میان جامعه‌شناسان کلاسیک نیز دورکیم بیشترین توجه را نسبت به مطالعه مناسک و طبقه‌بندی آن‌ها داشته است. دورکیم از دو کیش عبادی مختلف نام می‌برد که هر یک کارکردهای خاص خودشان را دارند: کیش عبادی مثبت و کیش عبادی منفی. (دورکیم، ۱۳۹۳). عزاداری ماه محرم نیز یکی از مناسک دینی است که شیعیان هر ساله با فرا رسیدن ماه محرم آن را به‌جا می‌آورند و در طول تاریخ سیاسی، اجتماعی و دینی جامعه ایران با وجود تغییرات آن، نقش مهمی داشته است. مطالعه این مناسک و تحولات آن می‌تواند بازنمایی از جامعه ایران در هر دوره را نشان دهد. مراسم محرم نه تنها در تقویت هویتی دینی ایرانیان مؤثر است در حوزه‌های همبستگی اجتماعی آن‌ها نیز نقش دارد. این مراسم از سوی دینداران هم مورد ستایش قرار گرفته و از سوی دیگر به دلیل تحریفات عاشورا مورد نقد نیز قرار گرفته است. (اسفندیاری، ۱۴۰۰).

یکی از حوزه‌های نظری که در پژوهش‌های مرتبط با مناسک عزاداری محرم به آن کمتر پرداخته شده است و پژوهش حاضر به‌عنوان چشم‌انداز یا لنز نظری از آن بهره خواهد گرفت، نظریه «تشیع علوی و تشیع صفوی» علی شریعتی است. تشیع علوی و تشیع صفوی عنوان یکی از آخرین سخنرانی‌های شریعتی در حسینیه ارشاد است که سال ۱۳۵۰ ایراد شد. شریعتی در این سخنرانی که بعدتر به متن مکتوبی نیز تبدیل شد تلاش می‌کند تا سنخ‌شناسی خاص خود از تشیع را ارائه کند. لازم به ذکر است که این نظریه، منبعث از مباحث نظری مشخصی در سنت جامعه‌شناسی است. بحث نهادی شدن جنبش‌های اجتماعی در دستگاه نظری جامعه‌شناسانی نظیر اسملسر (۱۹۶۲) مطرح شده است و شریعتی تلاش کرده تا از این مباحث نظری برای بحث درباره تشیع بهره جوید. از منظر شریعتی «تشیع دارای دو دوره منفک و جدا از هم است. یکی از قرن اول تا اوائل صفویه که خود تعبیری از اسلام حرکت در برابر اسلام نظام است. و یکی از زمان صفویه تاکنون که دوره تبدیل شدن شیعه حرکت و نهضت به نظام است» (شریعتی، ۱۳۹۲: ۴۶-۴۷). در واقع، شریعتی حرکت تشیع از نهضت به نظام را یک «پیروزی ورشکسته» نام می‌دهد، پیروزی‌ای که با ظهور دولت صفوی همراه بود. هنرمندی نهضت صفوی این بود که بنای حکومت خود را بر دو ستون استوار کرد: الف) مذهب شیعه و ب) ملیت ایرانی. در واقع تکیه بر این دو ستون موجب شد که عواطف و مناسک ویژه شیعه و سنت‌های قومی تقویت شود (میری، ۱۳۹۹). در نقطه تأسیس صفویه است که گونه جدیدی از تشیع با تأکید بر ارزش‌های جدید شکل می‌گیرد. شریعتی تلاش می‌کند تا ضمن روایت تاریخی و

جامعه‌شناختی تبدیل تشیع علوی بر صفوی مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده این گونه جدید را تشریح کند.

یکی از مهم‌ترین وجوه ممیزه این دو گونه تشیع از یکدیگر، نسبت آن‌ها با نهاد حکومت است. در اصل، تشیع علوی همواره خود را مستقل از نظام سیاسی تعریف می‌کرده است در حالی که تشیع صفوی خود را در کنار نظام تعریف می‌کند. به بیان دیگر، «تشیی که حالت انتقادی به وضع موجود حاکم داشت، حالا یک رسالت تازه دارد و آن نقش توجیهی است ... در اینجا، مذهب تشیع، تغییر جهت می‌دهد» (شریعتی، ۱۳۹۲: ۲۰۶). این تغییر جهت مؤلفه‌های اساسی تشیع علوی یا تشیع سرخ را نیز دستخوش تغییر می‌کند. تشیع صفوی تلاش می‌کند تا با پررنگ کردن عناصر قومی و ملی خود را از تسنن جدا کند و به عنوان «دین فرهنگی» و حتی خود را در برابر آن تعریف کند. یکی از وجوه بسیار پراهمیتی که در این تبدیل مذهب شامل این تحولات شد، نگاه تشیع صفوی نسبت به مناسک و اسطوره‌های دینی است. رویداد کربلا یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اعتقادی و مناسکی در تشیع است که با ظهور و نهادینه شدن تشیع صفوی دچار تغییر و تحولاتی بنیادین شد. شریعتی درباره این تغییرات در جای دیگری می‌نویسد که «افسوس که اینها به جای آنکه افکار حسین را به ما بیاموزند، فقط زخم‌های تنش را به ما نشان می‌دهند و بزرگ‌ترین رنج او را کم‌آبی معرفی می‌کنند» (شریعتی، ۱۳۸۶: ۷۴). در واقع، از منظر شریعتی، تشیع صفوی به عنوان «دین رسمی و حکومتی» کوشید تا فرهنگ شهادت را که در تشیع سرخ یا تشیع علوی یک فرهنگ غنی انتقادی بود به فرهنگ عزا تبدیل کند و امام حسین در این فرهنگ به جای آنکه نماد حق‌طلبی و مبارزه علیه ظلم باشد به سوژه‌ای عاجز بدل می‌شود. در واقع، تشیع صفوی به عاشورا و کربلا اهمیت بسیار می‌داد اما این تأکید برای بیدار کردن هیجان مردم بود نه عقل آن‌ها. در واقع «صفویه شاهکار عجیبی که کرد این بود که شیعه خون و شهادت و قیام، یعنی تشیع عاشورا را نگاه داشت و حسین را محور همه تبلیغاتش کرد ... و در عین حال تمام قدرت و حرارت و حرکت و مسئولیت و کینه و نفرت و حالت ضدظلم و ضد تبعیض و ضد استبداد شیعی متوجه ترک‌ها بشود» (شریعتی، ۱۴۰۰: ۱۳۷). در نگاه شریعتی، صفویه تلاش کرد تا با بیدار کردن احساسات مردم از طریق یاد قیام کربلا، آن‌ها را در یک جنبش ملی مذهبی (که میراث‌دار شعوبی‌گری است) علیه رقیب عثمانی بشوراند. این در حالی است که حقیقت قیام عاشورا که بیدار نگه داشتن امر به معروف و نهی از منکر، حق‌طلبی،

مبارزه با ظلم، قیام علیه حکومت موروثی و شهادت‌طلبی است به کلی پنهان شد. در حقیقت شریعتی به دنبال احیاء اسلام ایدئولوژیک مفهوم تشیع علوی را در برابر تشیع مناسکی و سنتی و حکومتی مطرح می‌کند. در واقع، «در دوره صفویه روحانیت شیعه در کنار حکومت قرار می‌گیرد و در کنار شخص حاکم. در اینجا مذهب تشیع تغییر جهت می‌دهد. تشیع ضد وضع موجود، تشیع وفق وضع موجود می‌شود» (شریعتی، ۱۴۰۰: ۱۹۶). بر این اساس، شریعتی اعتقاد دارد که تشیع با فاصله گرفتن از حاکمیت، این امکان را یافته بود که نوعی از نقد را سامان‌دهی کند و در مقامی انتقادی رهبری فکری جامعه را به دست بگیرد (میری، ۱۳۹۹).

در این پژوهش تلاش شد با تکیه بر تقسیم‌بندی نظری شریعتی، مراسم عزاداری و نوحه‌خوانی‌های یزد را مورد بررسی قرار دهیم.

روش پژوهش

روش‌شناسی پژوهش حاضر از نوع کیفی است. برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش از اسناد موجود استفاده شده است و برای تقلیل و تفسیر داده‌ها نیز از روش تحلیل محتوای کیفی هدایت‌شده استفاده شده است. هدف استفاده از این روش ایجاد یک مدل مفهومی از پدیده مورد نظر است. علت استفاده از تحلیل محتوای کیفی فرا رفتن از تقلیل‌های عددی و آماری است که در رویکردهای کمی و تحلیل محتوی کمی مورد انتقاد قرار گرفته است. تحلیل محتوای هدایت‌شده یکی از رویکردهای موجود در تحلیل محتوای هدایت‌شده است. تحلیل محتوای عرفی، از نظریه‌ها و پژوهش‌های موجود بهره می‌گیرد تا کدگذاری متون بر اساس مفاهیم استخراج‌شده در پیشینه نظری صورت بگیرد (Hsieh & Shanon, 2005).

نمونه‌گیری پژوهش از نوع هدفمند بوده است. نمونه‌گیری هدفمند که یک نمونه‌گیری غیراحتمالی است در شرایطی کاربرد دارد که پژوهشگر واحدهای نمونه را بر حسب چشم‌انداز نظری و نیت خویش انتخاب می‌کند. در این روش نمونه‌گیری پژوهشگر به دنبال نمونه‌هایی می‌رود که از نظر او می‌توانند نماینده یک گروه یا جامعه باشند (Shively, 2011). به همین منظور، شهر یزد به‌عنوان یک شهر مذهبی که دارای هیئت‌های مذهبی زیادی است به‌عنوان مورد مطالعه انتخاب شد. برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با پژوهش، متن ۲۰ نوحه که از سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱ در ۱۰ هیئت منتخب یزدی ارائه شده‌اند، انتخاب شد. لازم به ذکر است که این ۲۰ نوحه نیز با

توجه به رویکرد نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس چشم‌انداز نظری و نیت پژوهشگر برگزیده شده‌اند. بر این اساس، تلاش شده است تا نوحه‌هایی انتخاب شوند که علاوه بر رعایت تنوع در سبک و شاعران، از حیث رویکرد نظری پژوهش حاضر قابل بحث و تفسیر باشند.

معیار سنجش و ثوق‌پذیری یک پژوهش کیفی، اجتماع علمی، جامعه مورد پژوهش و مشارکت‌کنندگان در آن است (Rose & Johnson, 2020). به همین منظور، طرح پژوهش، روش‌شناسی کار، تقلیل و تفسیر داده‌ها و نتایج حاصل از کار در اختیار سایر پژوهشگران قرار گرفت و این افراد مجموع این عوامل را تأیید کردند. علاوه بر این، نتایج پژوهش در اختیار افراد مطلع در خصوص موضوع پژوهش، یعنی نوحه‌های یزدی نیز قرار گرفت و آن‌ها صحت یافته‌ها را تأیید کردند.

در اینجا اطلاعات تاریخی، جمعیت‌شناختی و اجتماعی هیئت‌های منتخب را که مورد‌های مطالعه ما بودند، ارائه می‌شود:

ردیف	نام هیئت	معرفی هیئت
۱	فهادان	فهادان یکی از قدیمی‌ترین و اصیل‌ترین محلات شهر یزد به حساب می‌آید. این محله دارای ۱۰ مسجد، ۴ زیارتگاه و ۴ حسینیه است. به دلیل اهمیت و پیشینه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این محله، هیئت محله فهادان نیز از دیرباز و از ابتدای تاریخ عزاداری در یزد، مهم‌ترین هیئت یزد بوده و هست که به سبب نوحه‌های ماندگار زنده‌یاد حسین سعادتمند نیز به نقطه عطفی در تاریخ عزاداری یزد تبدیل شده است.
۲	شیخداد	محله شیخداد یکی از قدیمی‌ترین محلات یزد است که در دل بافت تاریخی یزد قرار گرفته است. هیئت عزاداران حسینی محله شیخداد با نام کامل «هیئت داغداران خورشید شیخداد یزد» که از آن به‌عنوان قدیمی‌ترین هیئت یزد نام برده می‌شود و از دیرباز تاکنون جزو معروف‌ترین و پرجمعیت‌ترین هیئت‌های یزد بوده و نوحه‌هایش همواره از پرمخاطب‌ترین و محبوب‌ترین نوحه‌های یزد بوده است. از هیئت شیخداد به‌عنوان سردمدار سبک نوین عزاداری یزد (با رویکردی جدید و جریانی روشنگر) در نسل جدید یاد می‌شود که با استفاده از اشعار اعتراضی سید شهاب‌الدین موسوی از سال ۱۳۷۹ نگاه جدیدی را به عزاداری یزد افزود و دفتر تازه‌ای را در این راه گشود.
۳	بعثت	هیئت بعثت یکی از قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین هیئت‌های عزاداری یزد است. به گونه‌ای که در دهه‌های ۲۰ و ۳۰ خورشیدی هیئت عزاداری و سینه‌زنی بعثت (میدان شاه) به مجلس عزاداری که در خانه مشیرالممالک برگزار بود می‌رفتند. این هیئت که حالا حدود ۷۰۰ سینه‌زن و عزادار دارد، از هیئت‌هایی فعال و منسجم دوران انقلاب بوده است که با نوحه‌های انقلابی متأثر از نهضت امام حسین (ع) شور انقلابی را در مردم به وجود می‌آورد.

نمود تشیع علوی در نوحه‌های یزدی؛ [...]

ردیف	نام هیئت	معرفی هیئت
۴	عاشورا (کوی) امامزاده جعفر (ع)	هیئت کوی امام زاده جعفر (ع) یزد یکی از قدیمی‌ترین هیئت‌های عزاداری یزد است. این هیئت به شکل امروزی و مستقل در سال ۱۳۴۰ تأسیس شد. این هیئت در تکیه محله خود واقع در بافت قدیم خیابان قیام کوچه امامزاده با حضور بیش از ۶۰۰ سینه‌زن و عزادار تمرین می‌کنند.
۵	کوچه بیوک	محله کوچه بیوک از محله‌های قدیمی شهر یزد و با توجه به گزارش‌های مورخان محلی احتمالاً این محله در قرن هشتم تشکیل شده است. هیئت کوچه بیوک نیز یکی از معروف‌ترین و با سابقه‌ترین هیئت‌های یزد است که در سال ۱۳۲۰ تأسیس شده است.
۶	علقمه (امامشهر)	هیئت علقمه امام شهر یزد با حضور بیش از ۱۸۰۰ نفر از جوانان به‌عنوان جوان‌ترین و پرجمعیت‌ترین هیئت استان یزد شناخته می‌شود. هیئت علقمه که از هیئت‌های نوپا و تازه تأسیس یزد به شمار می‌رود، در سال ۱۳۷۰ در منطقه امام شهر یزد تأسیس شده است.
۷	فدائیان ابوالفضل (ع) (باغ گندم)	باغ گندم یکی از محلات کهن یزد است. این محله هم اکنون دارای سه حسینییه، سه مسجد، یک تکیه و یک زیارتگاه است. هیئت محله باغ گندم با نام کامل «هیئت فدائیان ابوالفضل (ع) باغ گندم یزد» از دیرباز تاکنون جزو بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین هیئات یزد بوده و نوحه‌های این هیئت همیشه از پرطرفدارترین نوحه‌های یزد بوده است.
۸	مسجد جامع کبیر	مسجد جامع کبیر در بافت تاریخی شهر یزد واقع شده و از دیرباز به‌عنوان مرکز تجمع و گردهمایی مراسم و آئین‌های مختلف در طول سال نقش مهمی در تثبیت عنوان یزد به نام حسینییه ایران داشته است؛ چرا که علاوه بر داشتن هیئت عزاداری، همواره در طول تاریخ هم میزبان هیئت‌های عزاداری بوده است. هیئت مسجد جامع کبیر یزد از سال ۱۳۶۲ به شکل کنونی با همت مرحوم هوشنگ احرامیان (ارباب) تأسیس شد.
۹	نینوا (صفائیه)	محله صفائیه یزد در ناحیه جنوب شرقی و نزدیک به دانشگاه یزد قرار دارد. هیئت عزاداری محله صفائیه در سال ۱۳۷۵ با نام فاطمیه تشکیل شد ابتدا آقای احمد راد ریاست هیئت را بر عهده داشت. از سال ۱۳۷۶ نام هیئت به نینوا صفائیه تغییر یافته است.
۱۰	حضرت ابوالفضل (ع) (کوی سعدی)	هیئت عزاداری حضرت ابوالفضل کوی سعدی واقع در خیابان مهدی بیش از ۶۰ سال قدمت دارد.

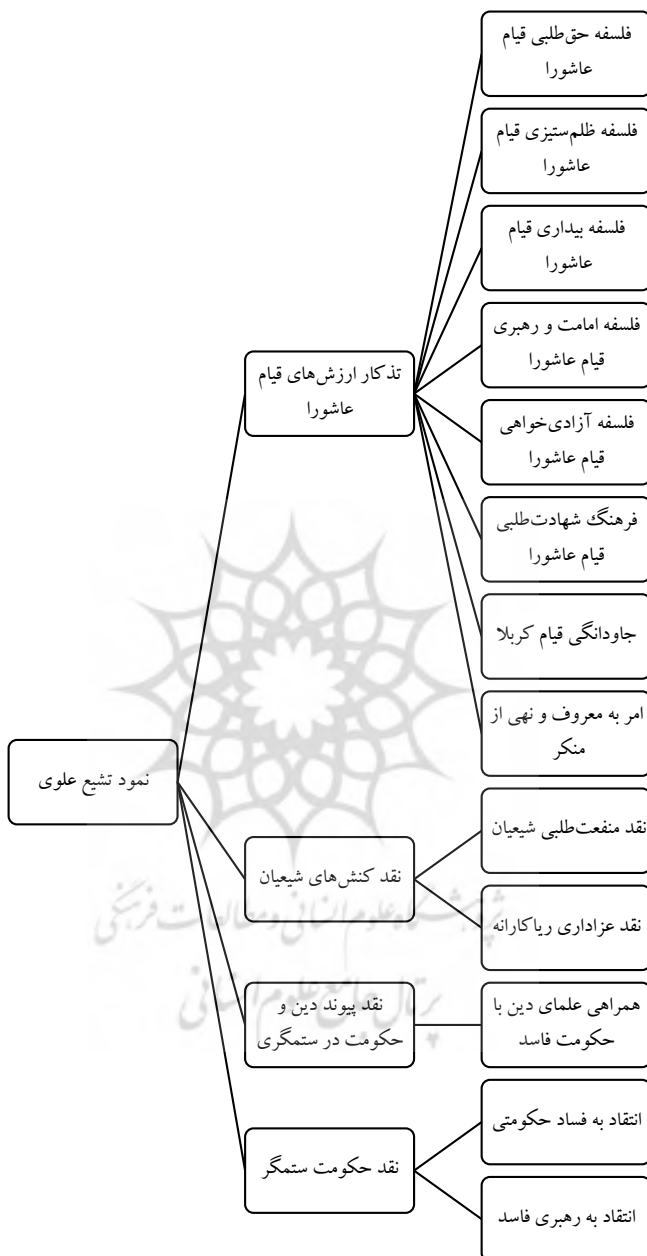
منبع: یزدنوا (۱۴۰۱)

درباره تاریخ عزاداری ماه محرم در یزد، مخاطبان هیئت‌ها، پیش‌زمینه‌های اجتماعی هیئت‌ها و کارگزاران عزاداری (از جمله مداحان، بانیان، سینه‌زن‌ها و غیره) سخن چندان نمی‌توان گفت چرا که خود این موضوعات نیاز به پژوهش دیگری دارد اما ذکر چند

نکته کوتاه که عمدتاً برآمده از مصاحبه‌های ما با افراد آگاه در این حوزه است، خالی از لطف نیست. تاریخ عزاداری ماه محرم در یزد را به دوران قاجار باز می‌گردانند، با این حال اعتقاد عمده افراد مطلع در این حوزه آن است که هیئت‌های یزد تا پیش از سال ۱۳۴۲ و آغاز مبارزه با شاه، تفاوتی با هیئت‌های سایر شهرها و عزاداری آن‌ها ندارد. در این سال‌ها نخستین جرقه‌های سبک خاص یزدی در عزاداری هیئت باغ‌گندم و مداحی آقای حسین اصحاب که برای نخستین بار سبک نوحه‌خوانی بحر طویل را وارد عزاداری یزد کرد، شکل می‌گیرد. پس از پیروزی انقلاب و آغاز جنگ، انواع نوحه‌های حماسی سروده می‌شود و گوش مردم یزد به ریتم، ضرب‌آهنگ و فرم موسیقی آئینی آشنا می‌شود. به زعم بسیاری از افراد مطلع این حوزه، دوران طلایی نوحه‌خوانی یزد مربوط به سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۰ است که نوحه‌خوان‌های بزرگی نظیر حسین سعادت‌مند ظهور می‌کنند و سینه‌زنی سه‌ضرب، دوضرب و هفت‌ضرب که تا حدودی خاص عزاداری‌های یزدی است در این دوران شکل می‌گیرد و تثبیت می‌شود. نهایتاً از سال ۱۳۹۰ به این سو، سبکی نوین در کنار سبک‌های سنتی عزاداری در یزد ظهور می‌کند که برخی نام آن را نوحه‌های روشنگر یا نوحه‌های سبک جدید و اعتراضی گذاشته‌اند. با توجه به اینکه پژوهش حاضر نیز به صورت خاص نوحه‌های ۱۰ سال اخیر هیئت‌های یزد را بررسی می‌کند، طبیعی است که نوحه غالب در این دوران، نوحه سبک جدید است.

یافته‌ها

بر اساس روش پژوهش تحلیل محتوا متون مربوط به نوحه‌ها مطالعه و کدگذاری شد. مجموعاً ۱۳ کد اولیه از این متون استخراج شد. سپس در مرحله دوم کدگذاری، کدهای اولیه ذیل ۴ کد ثانویه صورت‌بندی شدند. نهایتاً کد یا مضمون اصلی نیز بر اساس کدهای ثانویه استخراج شد. جدول شماره ۱ مجموعه کدهای استخراج شده را نشان می‌دهد. جهت تفسیر کدها، به منظور تسهیل بحث، کدهای ثانویه مبنا قرار خواهند گرفت و کدهای اولیه نیز به صورت اجمالی ذیل کدهای ثانویه بررسی خواهند شد. نهایتاً کد اصلی پژوهش ارائه و تفسیر خواهد شد.

نمودار شماره ۱. کدگذاری متون نوحه‌ها

تذکار ارزش‌های قیام عاشورا

یادآوری ارزش‌های قیام عاشورا یکی از مضامین و مقولات ثانویه این پژوهش است. در اکثر متونی که ما بررسی کردیم، اشاره‌های مستقیم و غیرمستقیم بسیاری به ارزش‌های قیام عاشورا شده است. این ارزش‌ها نشان‌دهنده انگیزه‌ها و اهداف خروش امام حسین علیه حکومت یزید است. فارغ از اهمیت تاریخی این تذکار، یادآوری ارزش‌های قیام اهمیت اجتماعی و سیاسی دارد. ارزش‌های قیام عاشورا بنا به نظر مؤلفان و مجریان نوحه‌ها، با وضعیت کنونی جامعه ایرانی نیز تناظر دارد. یادآوری ارزش‌هایی نظیر حق‌طلبی، دادگری، ظلم‌ستیزی، آزادی‌خواهی و غیره در اکنون جامعه ایرانی موضوعیت دارد و مؤلفان و مجریان نوحه‌ها تلاش می‌کنند تا اهمیت پایبندی به این ارزش‌ها را یادآوری کنند. برای مثال، پاره زیر بخشی از متن نوحه هیئت امامزاده جعفر یزد در سال ۱۴۰۱ است:

هلا ای شهر خاموشان بیا خیزید
 بیا خیزید و کاخ ناخدایان را فرو ریزید
 هلا ای شهر خاموشان بیا خیزید
 بیا خیزید و کاخ آل سفیان را فرو ریزید

پاره زیر نیز بخشی از نوحه مشهور هیئت فهادان یزد است که به صورت سنتی در نوحه‌های سالانه این هیئت اجرا می‌شود:

ساقی لب تشنگان گرچه ز تن داده دست
 پرده ظلمت درید، بند ستم را گسست
 داده سر و داده جان در ره آزادگی
 بر دل حق باوران داغ غم او نشست
 سرخی خون او پشت ستم بشکند
 عاقبت خانه ظلم ز بن برکند

تأکید بر ظلم‌ستیزی و آزادی‌خواهی در این متون و سایر متون نوحه‌های یزدی رایج است. تأکید بر آزادی‌خواهی قیام عاشورا و یادآوری این موضوع به شیعیان یکی از نقاط کلیدی در نوحه‌های یزدی است. آزادگی امام حسین و قیام او می‌تواند الهام‌بخش گروه‌های اجتماعی در ایران باشد و این متون تلاش می‌کنند تا این موضوع را یادآوری کنند. حجتی کرمانی (۱۳۹۴: ۹۲) می‌نویسد: «به‌طور کلی، انحرافات که به‌طور تساعدی در اجتماع اسلامی نشر می‌یافت، معلول انحراف حکومت اسلامی از مسیر صحیح و تعلیم‌یافته رسول‌الله (ص) بود». وی سپس چهار انحراف اساسی

را که با حکومت یزید به اوج خود رسیده بیان می‌کند: «انحراف سیاسی، انحراف اقتصادی، انحراف نظامی و انحراف عمومی» (همان). در واقع، بنا به نظر نویسنده قیام کربلا برای مقابله با این انحرافات در جامعه اسلامی بود و امروز نیز ما باید با یادآوری ارزش‌های قیام کربلا در برابر هر انحرافی که ممکن است در جامعه اسلامی رخ دهد مقابله کنیم. به نظر می‌رسد که یکی از دستاوردهای مهم نوحه‌های یزدی یادآوری فلسفه خیزش و قیام امام حسین در اکنون جامعه ایرانی است. همان‌طور که پیش‌تر در چشم‌انداز نظری مطرح کردیم، یکی از نمودهای تشیع علوی، تبلیغ تشیع سرخ در برابر تشیع سیاه است. کارکرد تشیع سیاه یا همان تشیع صفوی در آن است که از قیام کربلا یک نمایش حزن‌انگیز بسازد و جامعه را در مقابل این حزن و اندوه بی‌عمل نگاه دارد. شریعتی (۱۴۰۰) نیز مکرراً خاطر نشان می‌سازد که تشیع علوی نسبت به برقراری عدالت حساس است و تلاش می‌کند تا با یادآوری قیام کربلا در راه برقراری عدل گام بردارد.

تذکار ارزش‌های قیام عاشورا در نوحه‌های یزدی کارکردی اجتماعی و سیاسی دارد. در واقع، هدف این تذکار آن است که ضمن مرور اهداف و فلسفه این قیام، نسبت شیعیان با این ارزش‌ها و مسئولیتی که در قبال برپایی این ارزش‌ها در جامعه خویش دارند را نمایان سازد. در واقع، مخاطبان این نوحه‌ها نه شیعیان بی‌عمل و منفعل بلکه شیعیانی فرض می‌شوند که نسبت به محیط اجتماعی و سیاسی خویش کنشگرند و علیه ظلم و ستم ایستادگی می‌کنند. درست مانند این قطعه از نوحه هیئت کوی سعدی که در سال ۱۳۹۵ اجرا شده است:

هنوزم خط سبز عشق قیام سرخ آزادیت
هزاران سال گذشت اما هنوزم راه تو باقی است
هنوزم راه دینداری نماز ظهر عاشوراست
به خون خفتن به راه دین به زیر تیغ دشمن هاست

نقد کنش‌های شیعیان

نقد کنش‌های شیعیان در برابر قیام عاشورا یکی از مضامین بسیار مهم در نوحه‌های یزدی است. مؤلفین نوحه‌ها تلاش می‌کنند تا منفعت‌طلبی، عافیت‌طلبی و ریاکاری شیعیان را نقد کنند. این مضمون نیز ضمن بیان یک مفهوم تاریخی، ارتباط موسعی با وضعیت حاضر دارد. تلاش این نوحه‌ها آن است که ضمن تشریح رفتارهای شیعیان، خصوصاً اهالی کوفه، در قبال امام حسین و قیام او، به شیعیان حاضر نیز نهیب بزند

و آن‌ها را از غفلتشان نسبت به حق‌طلبی آگاه کند. مثلاً این بخش از نوحه هیئت کوی

سعدی که در سال ۱۳۹۵ اجرا شده است اشاره به همین موضوع دارد:

به یاد آرم زمانی را که گفتی با دلی خونین
الا ای کوفیان ای دین‌فروشان جدا از دین
شما را لقمه ناپاک این دنیا چنین کرده
که هر سو نیزه‌هاتان بهر جان ما کمین کرده

...

بخوان ارباب شه بی‌آب بخوان از قصه و سوز جدایی‌ها
بگو ای عشق بگو ای مرد بخوان بار دگر از بی‌وفایی‌ها
«نفرین بر همه آنان که به زر و درهم ز قیام تو برگشتند»
آتش بر رخ آنانی که ره آبی به حبیب خدا بستند
«هنوزم کوفیان هستند هنوزم نامه‌ها دارند»
برای حنجرعشان سنان و نیزه‌ها دارند

علاوه بر نقد منفعت‌طلبی و عافیت‌طلبی شیعیان در برابر این قیام و ارزش‌های آن، رفتار ریاکارانه شیعیان پس از شهادت امام حسین و یارانش نیز از زیر تیغ نقد نوحه‌های یزدی گذشته است. تأکید بر اهمیت ارزش‌های این قیام در برابر صرف‌گریه کردن و ابراز اندوه برای این واقعه از جمله مضامینی است که در نوحه‌های یزدی دیده می‌شود. برای مثال، قطعه زیر بخشی از نوحه اجرا شده توسط هیئت امام‌زاده جعفر یزدی در سال ۱۳۹۷ است:

مثل خط کوفی است، دین مبین شما
این چه مسلمانانی است، وای به دین شما
نمانده غیر نوحه حرف تازه،
جنازه در جنازه در جنازه
بسته چشم معرفت، مردمان گریه باز
داغ سجده بر جبین، صف اول نماز
وقت خامشی زبان، وقت دم زدن خموش
حج سنگتان قبول، کوفیان دین فروش

قطعه زیر از نوحه هیئت کوچه بیوک که در سال ۱۳۹۸ اجرا شده نیز حاوی مضامین مشابهی است:

نکند این ریا باشد که شبیه عزا باشد
نکند گریه‌های ما نه برای خدا باشد
دستان دعا کو، ایمان شما کو
نامردمی بگیرد جای برادری را

همان‌طور که در برخی از منابع مرتبط با حوادث کربلا نیز نقل شده است، مقابله با استفاده ابزاری از دین توسط گروه‌های مختلف، از جمله شیعیانی که در ظاهر خود را پیرو امام نشان می‌دادند، یکی از اهداف قیام امام حسین بود. نجمی (۱۴۰۱) نقل می‌کند که: «رزق می‌گوید: از کوفه بازمی‌گشتم که حسین (علیه‌السلام) مرا در راه دید و فرمود: ای ابوفراس! پشت سرت چه خبر بود؟ گفتم: راستش را به تو بگویم؟ فرمود: آری، من راستش را می‌خواهم. گفتم: دل‌های کوفیان همه با توست، ولی شمشیرهایشان همه بر کمک و مساعدت بنی امیه است؛ و یاری و نصرت هم از جانب خداست. فرمود: آری! این سخنی است که تو از روی صدق و راستی گفتی! مردم همگی بندگان مال دنیایند و تلفظ به دین‌داری فقط کلام لغو و بی‌محتوایی است که بر سر زبان‌هایشان جاری است. پاسداری از دینشان فقط در محدوده‌ای است که در پرتو آن معیشت‌های فراوان به دست آورند، و چون با غربال امتحان و ابتلا آزمایش شوند معلوم می‌شود که دین‌داران واقعی چه بسیار اندکند!».

نقد پیوند دین و حکومت در ستمگری

یکی از مضامین مهم نوحه‌های یزدی نقد وضعیتی است که در آن علمای دین به توجیه ستمگری‌های حکومت می‌پردازند و با آن یکی شده‌اند و به اصطلاح «علمای درباری» شدند. در واقع صاحبان حکومت تلاش می‌کنند تا ظلم و جور خود را از طریق نهاد دین و سازمان روحانیت توجیه کنند. علما نیز به‌جای آنکه در راستای حقیقت قدم بردارند، برای مال و جاه در کنار قدرت می‌ایستند. اشاره‌های بسیاری در نوحه‌های یزدی به این وضعیت وجود دارد، وضعیتی که علی‌رغم اهمیت تاریخی، برای وضعیت معاصر نیز بسیار کلیدی است. پاره زیر بخشی از نوحه هیئت شیخداد است که در سال ۱۳۹۳ اجرا شده است:

بازی بوزینه‌ها با دل و دین و کتاب

بر سر منبر چه رفت اف به تو ای روزگار

قطعه زیر نیز بخشی از نوحه هیئت بعثت است که در سال ۱۳۹۸ اجرا شده است

و حاوی مضامین مشابهی است:

از آن زمان که تیر فتوا به روی خیمه‌ها گشادند

ز آبروی دین چه مانده؟ عجب گلی به آب دادند

به نام دین چه آتشی به خیمه شد روان

چه تیرهای سرکشی رها شد از کمان

در واقع، اشاره این متون به وضعیتی است که در آن سپاهیان یزید (بخوانید دشمنان تشیع علوی) با استعانت به قرآن و سایر سنت‌های دینی تلاش می‌کنند تا حقیقت را وارونه جلوه دهند و در برابر جنبش آزادی‌خواه شیعه بایستند. نسبت دین و دولت و یا نهاد روحانیت و نهاد دین از مباحث مهم در تاریخ اسلام و مسیحیت است. کسب قدرت و مشروعیت مهم‌ترین عوامل مؤثر در تعیین این رابطه است. صفویه به جهت انتساب خود به تصوف و بعدها برای کسب مشروعیت خود به قرائتی ظاهرگرایانه و فقهی دین روی آوردند و آغوش خود را به فقها و علمای شیعه گشودند به شکلی که از علما و فقها در چتر صفویه جمع شدند اگرچه علمایی سعی می‌کردند از آن فاصله بگیرند (شریعتی، ۱۴۰۰: ۱۲۲).

از نظر شریعتی «از خصوصیات علمای شیعه، یکی درگیر بودن مداوم آن‌ها با نظام حاکم در طول تاریخ بوده است و یکی تقوای بارز و آشکارشان، که هنوز هم این چهره را حفظ کرده‌اند» (شریعتی، ۱۴۰۰: ۱۹۵). یکی از مضامین بسیار مهم در نوحه‌های یزیدی است که تلاش می‌کند ضمن یادآوری ظلم این گروه به امام حسین، وظیفه تاریخی و اجتماعی آن‌ها را در قبال جامعه اسلامی نشان دهد چراکه «عالم اسلام یعنی روشنفکر اسلام فهم مسؤل، که در قوم خود و زمان خود، نقشی نه فیلسوفانه و عالمانه و ادیبانه، که راهبرانه دارد» (شریعتی، ۱۳۸۶: ۱۰۲). قرآن بر سر نیزه کردن یکی از نمادهای حيله و مکر روحانیت وابسته به حکومت است که در تاریخ اسلام، خصوصاً تاریخ شیعه، بارها تکرار شده است. از این نماد در نوحه‌های یزیدی نیز یاد شده است. مثلاً این قطعه از نوحه هیئت کوچه بیوک که در سال ۱۳۹۸ اجرا شده است بر همین نماد حيله‌گیری دشمنان امام حسین اشاره دارد:

قرآن به نیزه‌ها شد طوفان غم به پا شد
این خاک تشنه نامش این گونه کربلا شد

نقد حکومت ستمگر

در آموزه‌های تشیع همواره عدالت و ظلم‌ستیزی برجسته بوده است و شاید این امر به دلیل آن بوده که از قدرت فاصله داشته است. اما در دوره صفویه نهاد روحانیت به حاکمیت وصل می‌شود و دولت صفویه به عنوان دولت شیعی شناخته می‌شود و از این جهت موضع انتقادی‌اش به موضع ستودن و حمایت کردن تغییر می‌یابد.

نقد ظلم نظام‌مندی که با عاملیت حکومت به جامعه روا می‌شود از جمله مضامینی است که در بسیاری از نوحه‌های یزیدی یافت می‌شود. در این متون توجه بسیاری

به نقد رهبری فاسد جامعه اسلامی شده است؛ رهبری‌ای که با ناشایستگی بر مسند قدرت نشسته و یک نظام فاسد را هدایت می‌کند. در هر جزء این نظام چیزی جز فساد و تباهی ممکن نیست و نوحه‌ها تلاش می‌کنند تا این «خانه عنکبوت» را برملا کنند. برای مثال، این قطعه از نوحه هیئت امام‌زاده جعفر که در سال ۱۴۰۱ اجرا شده است بر فساد افراد بلندپایه حکومت یزید اشاره می‌کند:

امیران سپاه شام سرداران خون‌آشام

شما را مردگانی زنده می‌بینم

خدایان شما را بنده می‌بینم

شکم‌ها از حرام آکنده می‌بینم

اشاره این نوحه به فساد بودن سرداران و افراد بلندپایه حکومت یزید است موضوعی که نشان‌دهنده نظام‌مند بودن فساد در چنین حکومتی است. چنین اشاره‌هایی که در نوحه‌های دیگر نیز یافت می‌شود. مثلاً قطعه زیر که از هیئت شیخ‌داد در سال ۱۴۰۱ منتشر شده است نیز بر مضمون مشابهی تکیه می‌کند:

اول حضرات را خریدند

آیات ثقات را خریدند

فتوای شریح را گرفتند

قاضی قضات را خریدند

هم حکم جهاد را نوشتند

هم حج و صلوات را خریدند

در واقع، این قطعه از معامله‌پذیر بودن صاحبان مناصب زیر سایه حکومت یزید حکایت می‌کند. تلاش مؤلفین در پرداختن به این موضوع آن است که مبارزه دائمی قیام عاشورا با حکومت‌ها و رهبران فاسد را نشان دهند. قیام عاشورا در شرایطی رقم خورد که حکومت بنی‌امیه کمر همت به نابودی سنت اسلامی بسته بود، «همه‌چیز از دست رفته، ... همه مسجدها پایگاه شرک و ظلم و فریب و استحمار خلق شده؛ همه شمشیرهای جهاد در اختیار جلادان قرار گرفته؛ همه پول‌های زکات و غنیمت به بیت‌المال کاخ سرازیر می‌شود» (شریعتی، ۱۳۹۴: ۱۶۷-۱۶۸).

نوحه‌های یزدی و نوحه‌های جریان اصلی (پاپ)

آنچه تا به اینجا ارائه شد، تلاشی بود جهت بررسی و تفهیم نوحه‌های یزدی ذیل ایده تشیع علوی. به عبارت دیگر، تلاش شد تا تمایز این نوحه‌ها با نوحه‌های جریان اصلی که برخی از پژوهشگران به‌درستی آن را نوحه‌های پاپ خوانده‌اند، روشن شود.

این کوشش با تحلیل محتوای نوحه‌های یزدی صورت گرفت. در این بخش، نگاهی کوتاه به نوحه‌های جریان اصلی خواهیم انداخت و تلاش می‌کنیم تا مفاهیم اصلی مندرج در این نوحه‌ها را جهت مقایسه با نوحه‌های یزدی استخراج کنیم. چهره‌های شناخته‌شده این سبک از نوحه‌خوانی دست‌کم طی یک دهه اخیر افرادی نظیر محمود کریمی، سید مجید بنی‌فاطمه، میثم مطیعی، مهدی رسولی، سید جواد ذاکر، محمدحسین پویانفر، جواد مقدم، عبدالرضا هلالی، حمید علیمی و حسین سبب‌سرخ هستند. فارغ از فرم موسیقایی، مخاطبان این مداحان، سبک عزاداری آن‌ها و مسائلی از این دست، صرفاً متون پربازدید و پرتیرفردار برخی از این مداحان را مرور می‌کنیم. «ای امید ناامیدان حسین» عنوان نوحه‌ای است که مجید بنی‌فاطمه طی این دوره اجرا کرده است. این بخشی است از نوحه بنی‌فاطمه:

می‌نویسم روی پرچم حسین بهترین آقای عالم حسین بهترین آقای عالم حسین
 ای امید ناامیدان حسین آخرین ذکر شهیدا حسین آخرین ذکر شهیدا حسین
 بین هر چی بچه شیعه‌اس این نوای هر لبیه کاشکی باشه جون ما هم به فدای زینبیه
 دوست دارم تا آخر نوکر باشم تو راه این بانوی بی‌سر باشم
 دوست دارم تا آخر نوکر باشم تو راه این بانوی بی‌سر باشم
 این باشه فریادت تا که دنیا مارو بشناسه این سینه زنها که می‌بینی لشکر عباسه
 قافله‌سالار زینب حسین بی تو شد آواره زینب حسین بی تو شد آواره زینب حسین
 ای امید ناامیدان حسین آخرین ذکر شهیدا حسین آخرین ذکر شهیدا حسین

مفاهیم عاطفی، از جمله عشق به امام حسین و اهل بیت او، فرادست بودن امام حسین نسبت به عزاداران (وضعیت آقا- نوکری)، غربت، آوارگی و مظلومیت امام حسین و یاران او از مهم‌ترین مفاهیم مندرج در این نوحه است.

متن زیر نیز از نوحه پرتیرفردار و مشهور مهدی رسولی با نام «الله اکبر این همه شکوه» است:

الحمدلله که نوکرتم الحمدلله که مادر می
 الحمدلله که از بچگیام مادر سایه روی سر می
 صلی الله علیک یا فاطمه صلی الله علیک یا فاطمه
 صلی الله علیک یا فاطمه صلی الله علیک یا فاطمه
 از غصه‌ها چشم عاشقا شده دریا
 روضه بعد نماز ما تسبیحات حضرت زهرا

در این نوحه هم مانند نوحه پیشین توجه خاصی به ارتباط عاطفی عزاداران با اهل بیت امام حسین شده است. توجه به گریستن عزاداران به عنوان یکی از فضائل عزاداری نیز از نکات قابل توجه است. رابطه آقا- نوکر که در نوحه پیش نیز وجود داشت، در اینجا هم تکرار شده است.

به‌عنوان آخرین نمونه، بخشی از نوحه محمدحسین پویانفر تحت عنوان «من ایرانم و تو عراقی» را مرور می‌کنیم:

این روزا عطر افاقیا میخوام؛ تلخی چای عراقی رو می‌خوام
گریه تو صحن ساقیو می‌خوام آروم جونم...
من ایرانم و تو عراقی؛ چه فراقی چه فراقی!
بگیر از دلم یه سراغی؛ چه فراقی چه فراقی!
رو قلم گذاشته چه داغی! چه فراقی چه فراقی!
اشکم روی ورق‌های لحوف؛ ریخت تا خوندم من از چشم حروف
زخمی کردن تنت رو با سیوف
میگن نیزه امونتو برید؛ زینب بی‌تو یه روز خوش ندید
صلی الله علیک؛ یا شهید غریب مادر

توجه ویژه به رابطه عاطفی عزاداران و امام حسین در این نوحه هم مشهود است؛ موضوعی که به‌صورت ویژه در قالب فراق و دوری از حرم جلوه‌گر شده است. در کنار این موضوع، توجه به درگیری‌های قیام کربلا و زخمی شدن امام حسین نیز وجود دارد. فضیلت گریستن برای امام حسین نیز از نکات دیگر این متن است.

آنچه در متن نوحه‌های جریان اصلی یا پاپ وجود دارد و طالب‌پور (۱۳۹۴) به‌درستی آن‌ها را تشخیص داده است، تقدس‌زدایی از واقعه عاشورا و عبارات غالیانه است. در واقع، تلاش نوحه‌سرایان و مداحان جریان اصلی بر این است که بتوانند با نزدیک کردن نوحه‌ها با موسیقی پاپ ایرانی مخاطبان بیشتری را خصوصاً در میان اقشار جوان جامعه جذب کنند، امری که تا حدودی در انجام آن نیز موفق بوده‌اند. در حالی که نوحه‌های یزدی همچنان بر موسیقی اصیل ایرانی و اشعار غنی و البته انتقادی استوار هستند. به نظر می‌رسد که با توجه به چشم‌انداز نظری این پژوهش می‌توان ادعا کرد که دست‌کم نوحه‌های جریان اصلی قرابتی با تشیع علوی ندارند و در تلاش هستند تا بر تجربه رمانتیک و حزن‌انگیز واقعه کربلا تأکید کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

تشیع علوی روایتی از تشیع است که شریعتی آن را مفهوم‌سازی کرده که بر عقیده و جهاد در راه آن استوار است. هدف این تشیع کسب قدرت نیست بلکه نقد قدرت و نظارت بر نهاد حاکمیت است تا در مسیر حق و عدالت حرکت کند.

بنا به نتایج پژوهش، نمود تشیع علوی را می‌توان در مضامین مرتبط با نوحه‌های یزدی مشاهده کرد. تذکار ارزش‌های قیام عاشورا، نقد کنش‌های شیعیان، نقد پیوند

دین و حکومت در ستمگری و نقد حکومت ستمگر از جمله مضامینی بود که هریک نمود تشیع علوی را در متن نوحه‌های یزدی نشان می‌داد. تعدادی از هیئت‌های عزاداری در یزد تلاش می‌کنند با زنده نگه داشتن اشعار و سبک‌های نوحه و عزاداری که یادآور جنبه حماسی عاشوراست بر عناصر ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی تشیع تأکید کنند و ترویج این جنبه از قیام عاشورا را برای ایران امروز نیز پیام‌آور راستین آن قیام می‌دانند. در حقیقت این هیئت‌ها تلاش می‌کنند پیام واقعی عاشورا را زنده نگه دارند و مانع تحریف آن شوند. اما اینکه آن‌ها به دنبال اسلام سیاسی و ایدئولوژیک هستند یا صرفاً قرائتی عدالت‌خواهانه از تشیع دارند و به نوعی در اعتراض به وضع موجود هستند یا نه، نیاز به بررسی بیشتر دارد.

پژوهش حاضر نمی‌تواند ادعای آن را داشته باشد که متون نوحه‌های یزدی تطبیقی تام و تمام با ایده تشیع علوی دارند. با این حال، می‌توان این‌طور گفت که شمه‌هایی از تشیع علوی را می‌توان در این نوحه‌ها سراغ گرفت، خصوصاً آنکه وجوه انتقادی تشیع علوی به خوبی در این نوحه‌ها قابل مشاهده است. همان‌طور که اشاره شد، برخلاف نوحه‌های جریان اصلی (پاپ) که بر وجوه عاطفی تأکید می‌شود و تلاش می‌شود تا با بهره‌گیری از احساسات و عواطف «منطق عقلی و عقلایی اسلام و تشیع علمی» کنار گذاشته شود (شریعتی، ۱۴۰۰: ۱۸۵)، نوحه‌های یزدی که در این پژوهش نیز بررسی شدند، تلاش می‌کنند تا بر وجوه انتقادی، عقلایی و ظلم‌ستیزانه قیام عاشورا تأکید کنند. تأکید این نوحه‌ها، برخلاف نوحه‌های جریان اصلی، بر وجه انقلابی امامت است که تلاشش بر شوریدن علیه ظلم و ستم نظام حاکم است.

نتایج پژوهش حاضر با ماحصل تحقیقات رحمانی (۱۳۹۵) و حسام‌مظاهری (۱۴۰۱) خصوصاً در توصیف هیئت‌های عزاداری سنتی در تضاد است. این دو پژوهشگر اشاره کرده‌اند که یکی از عناصر اساسی هیئت‌های عزاداری سنتی که هیئت‌های یزدی نیز در زمره آن‌ها هستند، جدایی از سیاست است. در حالی که پژوهش حاضر وجوه انتقادی متون این نوحه‌ها نسبت به وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را به خوبی نشان می‌دهد. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برخلاف پژوهش‌هایی که از پاپ‌شدن نوحه‌ها (طالب‌پور، ۱۳۹۴) حکایت می‌کنند، نوحه‌های یزدی همچنان محتوای سنتی و البته انتقادی خود را حفظ کرده‌اند و در فرم و محتوا شباهتی به نوحه‌های پاپ ندارند. بحث و بررسی نوحه‌های یزدی و هیئت‌های عزاداری در یزد نیازمند مطالعات و پژوهش‌های عمیق‌تری است و پژوهش حاضر لایه‌ای از عناصر پراهمیت و غنی این حوزه را مشخص کرده است.

منابع و مأخذ

- اسفندیاری، محمد (۱۴۰۰). حقیقت عاشورا: از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا. تهران: نی.
- باباصفیری، علی اصغر (۱۳۸۶). ظلم‌ستیزی در شعر شیعی، فصلنامه شیعه‌شناسی. ۵(۱۸): ۱۱۱-۱۴۲.
- بهار، مه‌ری (۱۳۸۶). ایژه‌های دینی و هویت نسلی در ایران؛ با تکیه بر ایژه‌های عزاداری، فصلنامه مطالعات ملی. ۸(۲۹): ۸۵-۹۸.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ علیلو، مهدی و کاظمی، الهام (۱۳۹۴). بررسی رابطه فضای شهری مطلوب با برگزاری آئین‌های عزاداری؛ مطالعه موردی: مراسم عزاداری دهه محرم در محله خطیب شهر تبریز، نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی. ۲۳(۷۰): ۲۹-۵۷.
- حسام‌مظاهری، محسن (۱۳۸۵). رسانه شیعه؛ سوگواری شیعیان ایران از آغاز تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی. اخبار ادیان، ۱۸: ۴۰-۴۷.
- حسام‌مظاهری، محسن (۱۴۰۱). رسانه شیعه؛ جامعه‌شناسی آیین‌های سوگواری و هیأت‌های مذهبی در ایران. تهران: سرو.
- خاتمی، سیدیحیی؛ صفوی، سیدعلی و خاتمی، سیدمهدی (۱۴۰۰). مسیر معنوی رویداد عزاداری محرم در شهرهای ایران؛ مطالعه موردی، مسیر عزاداری اردبیل، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران. ۱۴(۴): ۱۳۱-۱۶۲.
<https://doi.org/10.22035/jicr.2022.2930.3283>
- دورکیم، امیل (۱۳۹۳). صور بنیانی حیات دینی، ترجمه باقر پرهام. تهران: مرکز.
- دوربان، اسماعیل (۱۳۹۹). ارزیابی کیفیت کشتی فضای شهری در توسعه گردشگری مذهبی؛ مطالعه موردی: مراسم عزاداری محرم شهر زنجان، فصلنامه گردشگری شهری. ۷(۳): ۸۷-۹۴.
10.22059/JUT.2020.291493.744
- رحمانی، جبار (۱۳۹۵). تغییرات مناسک عزاداری محرم. تهران: تیسرا.
- ریویور، کلود (۱۳۹۸). جامعه-انسان‌شناسی ادیان، ترجمه علیرضا خدایمی. تهران: نی.
- شریعتی، علی (۱۳۸۶). شیعه. تهران: انتشارات الهام.
- شریعتی، علی (۱۳۹۲). تشیع علوی و تشیع صفوی. تهران: انتشارات چاپخش.
- شریعتی، علی (۱۳۹۴). حسین وارث آدم. تهران: سپیده‌باوران.
- شریعتی، علی (۱۴۰۰). تشیع علوی و تشیع صفوی. تهران: سپیده‌باوران.
- صادقی، مهدی؛ صادق‌زاده، محمود و توکلی کافی‌آباد، عزیزاله (۱۳۹۹). زیبایی آواز و دستگاه موسیقی اشعار عاشورایی یزد در قالب نوحه، فنون ادبی. ۱۲(۴): ۱۳۳-۱۵۲. doi: 10.22108/liar.2020.122442.1834
- طالب‌پور، اکبر (۱۳۹۴). پاپ شدن نوحه؛ ابزار نرم تقدس‌زدایی از عزاداری (تحلیل تقارن محتوای نوحه پاپ)، جامعه‌شناسی کاربردی. ۲۶(۲): ۱۹۷-۲۱۲.
- فورشت، اینگر؛ ریستاد، پل (۱۳۹۴). درآمدی بر جامعه‌شناسی دین، ترجمه مجید جعفریان. قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.

- فیاض، ابراهیم؛ رحمانی، جبار (۱۳۸۵). مناسک عزاداری و گفتمان کربلا در دین‌ورزی اقصای فرودست شهری، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات. ۲(۶): ۵۷-۷۹.
- کرسول، جان. دابلیو. (۱۳۹۴). طرح پژوهش: رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی. ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای‌طوس. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبایی.
- میری، سیدجواد (۱۳۹۹). واکاوی دین‌پژوهی شریعتی با تأکید بر دو مفهوم تشیع علوی و تشیع صفوی، جستارهای فلسفه دین. ۹(۱): ۱۲۱-۱۳۸.
- نجمی، محمدصادق (۱۴۰۱). سخنان حسین بن علی (ع) از مدینه تا کربلا. قم: بوستان کتاب قم. یزدنوا (۱۴۰۱) <https://www.yazdnavar.ir/category/organizer> برگزارکننده.
- Babasafari, A. (2007). Anti-tyranny in Shiite poetry, *Shia Studies Quarterly* 5(8): 111-142. [in Persian]
- Bahar, M. (2007). Religious objects and generational identity in Iran; Relying on mourning objects, *National Studies Quarterly*, 8(29): 85-98. [in Persian]
- Creswell, J. W. (2015). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. (A. Kiamanesh & M. Danaytous, Trans.) Tehran: Jahad Daneshgahi branch of Allameh Tabataba'i Publications. [in Persian]
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. SAGE.
- Daviran, E. (2020). Evaluation of Tensile Quality of Urban Space in Religious Tourism Development Case Study: Zanjan Muharram Mourning Ceremony, *Journal of Urban Tourism*, 7(3): 81-94. 10.22059/JUT.2020.291493.744 [in Persian]
- Durkheim, E. (2014). *Elementary Forms of Religious Life*. (B. Parham, Trans.). Tehran: Markaz. [in Persian]
- Esfandiari, M. (2021). The truth of Ashura: from the Ashura of Hussein (pbuh) to the distortions of Ashura. Tehran: Ney [in Persian]
- Evans, B. C., Coon, D. W., & Ume, E. (2011). Use of theoretical frameworks as a pragmatic guide for mixed methods studies. *Journal of Mixed Methods Research*, 5(4), 276-292.
- Fayyaz, E. & Rahmani, J. (2006). Azadari Ritual and Karbala Discourse in Religiosity of Subordinate Citizen Strata, *Cultural Studies & Communication*. 2(6): 57-79. [in Persian]
- Furseth, I. & Repstad, P. (2015). *An Introduction to The Sociology of Religion*. (M. Jafarian, Trans.). Qom: University of Religions and Denominations Publications. [in Persian]
- Hesammazaheri, M. (2006). Shia media; Mourning of Iranian Shiites from the beginning to before the victory of the Islamic Revolution, *News of Religions*, 18: 40-47. [in Persian]
- Hesammazaheri, M. (2022). Shia media; Sociology of mourning rituals and religious bodies in Iran. Tehran: Sarv. [in Persian]
- Hsieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>

- Khatami, S. Y., Safavi, S. A., & Khatami, S. M. (2021) The spiritual pathway of Muharram mourning in Persian cities; A case study of Ardabil, *Journal of Iranian Cultural Research*, 14(4): 131-162. <https://doi.org/10.22035/jicr2022.2930.3283>. [in Persian]
- Miri, S. J. (2020). Alavite Shiism versus Safavid Shiism A critical reading of Ali Shariati's approach to Shiism, *Jostarha-ye Falsafe-ye Din*. 9(1): 121-138. [in Persian]
- Najmi, M. (2022). The words of Hussain bin Ali (pbuh) from Madinah to Karbala. Qom: Boostane Ketabe Qom. [in Persian]
- Norton, A. R. (2005). Ritual, blood, and Shiite Identity: Ashura in Nabatiyya, Lebanon. *TDR/the Drama Review*, 49(4), 140-155. <https://doi.org/10.1162/105420405774762880>
- Organizer. (n.d.). Yazdnava. <https://www.yazdnava.ir/category/organizer>. [in Persian]
- Pinault, D. (1999). Shia Lamentation Rituals and Reinterpretations of the Doctrine of Intercession: Two Cases from Modern India. *History of Religions*, 38(3), 285-305. <https://doi.org/10.1086/463544>
- Pourmohammadi, M., Alilu, M., & Kazemi, E. (2020). Investigating the relationship between favorable urban space with the ritual of mourning case study: Muharram mourning ceremonies in Khatib neighborhood in Tabriz, *Journal of Georaphy and Planning*, 23(70): 29-57. [in Persian]
- Rahmani, J. (2016). Changes in Muharram mourning rituals. Tehran: Tisa. [in Persian]
- Rivière, C. (2019). *Socio-Anthropology of Religions*. (A. Khoddami, Trans.). Tehran: Ney. [in Persian]
- Rose, J., & Johnson, C. W. (2020). Contextualizing reliability and validity in qualitative research: toward more rigorous and trustworthy qualitative social science in leisure research. *Journal of Leisure Research*, 51(4), 432-451. <https://doi.org/10.1080/00222216.2020.1722042>
- Sadeghi, M., Sadeghzadeh, M., & Tavakoli Kafiabad, A. (2021). Characteristics of Vocal pieces of Music in the Yazdian Lamentation poetry for Ashura, *Literary Arts*. 12(4): 133-152. doi: 10.22108/liar.2020.122442.1834 [in Persian]
- Shariati, A. (2007). *Shia*. Tehran: Elham Publications. [in Persian]
- Shariati, A. (2013). *Alawi Shia and Safavid Shia*. Tehran: Chapakhsh Publications. [in Persian]
- Shariati, A. (2015). *Hossein, heir of Adam*. Tehran: Sepidehbavaran. [in Persian]
- Shariati, A. (2021). *Alawi Shia and Safavid Shia*. Tehran: Sepidehbavaran. [in Persian]
- Shively, G. (2011). Sampling: Who, How and How Many? In *Measuring Livelihoods and Environmental Dependence* (pp. 51-70). Routledge.
- Smelser, N. J. (1962). Theory of collective behavior. In *The Free Press of Glencoe eBooks*. <https://doi.org/10.1037/14412-000>
- Talebpour, A. (2015). Dirge Pop Becoming The Soft Instrument of Mourning Desacredism (Symmetry-Analysis of Dirge Content Sacred or Desacred), 26(2): 197-212. [in Persian]